

DOI 10.36074/logos-20.05.2022.103

МОЙСЕЙ ТОДОСІЄНКО – УРОДЖЕНЕЦЬ ФАСТІВЩИНИ, ЯКИЙ ЗРОБИВ ВИКЛИК СОЦІАЛЬНІЙ ТА РЕЛІГІЙНІЙ НЕТЕРПИМОСТІ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Дедуш Олексій

кандидат історичних наук

ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

УКРАЇНА

Нашому спільному предку Самійлу Феодосійовичу Тодосієнку

Російська імперія, подібно до Радянського Союзу та російської федерації, також була величезним тереном, де панувала низка нетерпимостей. Зокрема це стосувалось і релігійного життя, оскільки державною релігією виступало православ'я, також дозволялись «інославні» християнські організації (католицизм, лютеранство, менонітство та деякі інші), а всі інші вважались сектами. Не став винятком і штундизм та його різновид мальованство, які виникли на основі поєднання православ'я та деяких догм протестантизму.

У вересні 1901 р. у с. Павлівка (сучасний Білопільський р-н Сумської області) стався один із перших масових стихійних виступів соціально-релігійного характеру. Ідейним натхненником цих заворушень став уродженець Фастівщини – Мойсей Наумович Тодосієнко, який був послідовником відомого теоретика мальованського релігійного руху Кіндрата Мальованого. Звернемося до біографічних відомостей М. Тодосієнка.

Народився він 3 вересня 1863 р. за ст. ст. у с. Яхни Васильківського повіту Київської губернії в родині звільнених селян Наума Костянтиновича та Марії Лаврентіївни Тодосієнків [16]. Його батько, кріпак Наум Костянтинович Тодосієнко, походив із сусіднього с. Малополовецьке [14; 4; 5], де у кінці XIX ст. існувала велика штундистська громада [9]. Варто зазначити, що у 1879-1880 рр. проти священника с. Яхни М. Радзівського велось розслідування через підозру, що він поширював штундизм серед парафіян. У списку селян, яких священник навмисно не сповідав, був і Наум Тодосієнко [19]. Однак на 1897 р. штундистами серед яхнян записано лише 23 людини [7], серед них і чотириюрідний брат Мойсея – Тимофій Юхимович Тодосієнко, який теж переїхав з Малополовецького. У Київських єпархіальних відомостях до 1897 р. жителі цього села чи не найактивніше у Васильківському повіті «повертались до православ'я». У переписних листах с. Малополовецьке брат Наума Гордій Костянтинович 50 років разом із дружиною та дітьми також значиться як штундист [6].

У 1856 р. Наум Тодосієнко одружився з Марією, дочкою Лаврентія Григоровича Прохватаила з с. Яхни [15], і там осів. Мав велику родину, але більшість дітей померли у дитячому віці. Два інші його сини, Дмитро Наумович та Яків Наумович брали участь у Першій світовій війні, були поранені навесні 1915 р. на австрійському фронті.

Майбутній «новий Мойсей» працював теслею, вчився у церковно-парафіяльній школі [8], однак усі очевидці вказували на його ораторський талант. Один із перших, хто примкнув до штундистської громади с. Яхни у кінці 1880-х рр., він уперше «повертається» у православ'я 23 лютого 1889 р. [18], але, вочевидь, лише на словах. Згодом познайомився з ученням К. Мальованого. За влаштування «сектантських» хресних ходів із «магічними обрядами» й нібито розмови невідомою мовою у 1891 р. він був поміщений до Кирилівської психіатричної лікарні. Медичний огляд його проводив знаний українофоб і расист Іван Олексійович Сікорський, батько відомого авіаконструктора Ігоря Івановича Сікорського, який у результаті краніологічних і психіатричних досліджень «зафіксував» у нього «явні ознаки виродження» та «схильність до алкоголізму», хоча серед мальованців вживання алкоголю було суворо заборонене. Цікаво, що рід Сікорських також був пов'язаний з с. Малополовецьке, оскільки брат Івана Матвій Олексійович був священником у цьому селі до своєї смерті від тифу у 1877 р. [17], а відомий психіатр неодноразово відвідував село в якості хрещеного батька дітей духовних осіб та дворян.

У жовтні 1892 р. через «одужання» його було виписано з лікарні. Також М. Тодосієнко формально вдруге переходить у православ'я, що підтверджується Київськими єпархіальними відомостями № 10 за 1893 р., де він значиться серед жителів с. Яхни, які покинули штундизм [10]. Поступово він повертається до проповідей і стає уповноваженою особою К. Мальованого, відповідно, продовжуються і його переслідування російською владою. У переписному листі Всеросійського перепису населення 1897 р. с. Яхни Мойсей Наумович знову позначений як штундист, який на той час перебував у в'язниці м. Васильків; тоді як його дружина Марина Калістратівна, у дівоцтві Семененко, та його діти Устина і Мефодій – православні [8].

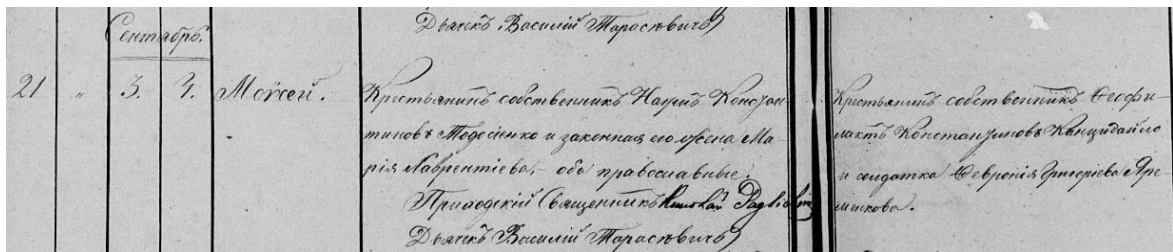
За намагання визволити К. Мальованого з божевільні у Санкт-Петербурзі М. Тодосієнко знову піддався переслідуванням, зокрема, у 1899 р. його було на півтора місяці ув'язнено нібито за крадіжку [21]. Дані, щодо того, коли М. Тодосієнко покидає Київщину, різняться. За М. Белогорським, зібравши однодумців у с. Снігурівка, він упродовж 1899-1900 рр. зі своїми прибічниками намагався виїхати до землі Ханаанської, тобто до Палестини. Коли це не вдалося, то 18 грудня 1900 р. він, начебто, спробував захопити яхнівську церкву. Однак цьому завадили місцеві православні, і Мойсей Наумович улітку 1901 р. опинився на Сумщині. Ця історія дуже схожа на павлівські події, тому, вірогідно, є пізнішими домислами, зважаючи на згадану вище малу чисельність тамтешніх штундарів. За іншими даними, він у 1899 р. прибуває до Сумського повіту, а пізніше конкретно у с. Павлівку, де був осередок містичного духовного руху толстовців, заснований місцевим поміщиком, офіцером Дмитром Олександровичем Хілковим (1857-1914). У 1898 р. Д. Хілков покинув Російську імперію і місцеві толстовці залишились без свого лідера [12]. Невдоволеність поміркованістю свого вчення серед толстовців-павлівчан також сприяло зростанню популярності промов мальованця М. Тодосієнка. До нової духовної громади швидко примикали нові члени. Крім релігійної складової, проповіді «нового Мойсея» мали антимоноархічний і антипоміщицький характер, хоча самого російського монарха, ймовірно з обережності, він називав заручником оточення.

Вперше на новому місці Мойсей Наумович був арештований улітку 1901 р., але відразу ж звільнений, бо всі його документи були в порядку. За даними

слідства, 9 вересня 1901 р. він знову був таємно заарештований на невеликому зібранні у місцевій хаті, а серед павлівців поширено чутку, що він утік. Однак перед самим затриманням М. Тодосієнко все ж устиг залишити свого замісника. У неділю 16 вересня 1901 р. за рішенням сходу мальованців було вирішено захопити владу в Павлівці. Було легко зайнято церкву-школу. Однак біля кам'яної церкви сталися сутички з православними, в результаті чого був важко поранений один із мальованців, який згодом помер. Відомості про масштаби руйнування, завдані мальованським виступом, різняться й здебільшого мають характер тенденційних, оскільки висвітлювалися чорносотенними публіцистами [1; 3; 13]. Виступ усе ж був придушений силами поліції та місцевих православних вірян [11]. За даними поліції та учасників подій мальованці зазнали звірячого побиття вірянами Російської православної церкви з благословення очільника парафії. Завдяки зусиллям Д. Хілкова та Льва Толстого підсудним були підібрані досвідчені адвокати [2]. Одним із адвокатів повстанців став ідеолог українського самостійництва та націоналізму Микола Іванович Міхновський [22]. Сам М. Тодосієнко отримав 15 років каторги [20], яку в 1905 р. було замінено на «вічне» поселення у Сибіру.

Л. Толстой, який не раз бував у Павлівці, в своїх листах називав М. Тодосієнка невідомим провокатором, який називає себе як Федосенко або Досеєнко. Внаслідок певних постреволуційних послаблень у 1907 р. М. Тодосієнка відпустили, після чого він відвідав Л. Толстого у Ясній Полянці. За спогадами письменника, зустріч із «борцем за правду» пройшла у теплій і дружній атмосфері. Як бачимо, М. Тодосієнко – це реальна історична особа, яку, вірогідно, царські спецслужби могли використати «в темну» проти Л. Толстого та його вчення, але майбутній соціальний вибух у Російській імперії вже відчувався всіма і він був невідворотній.

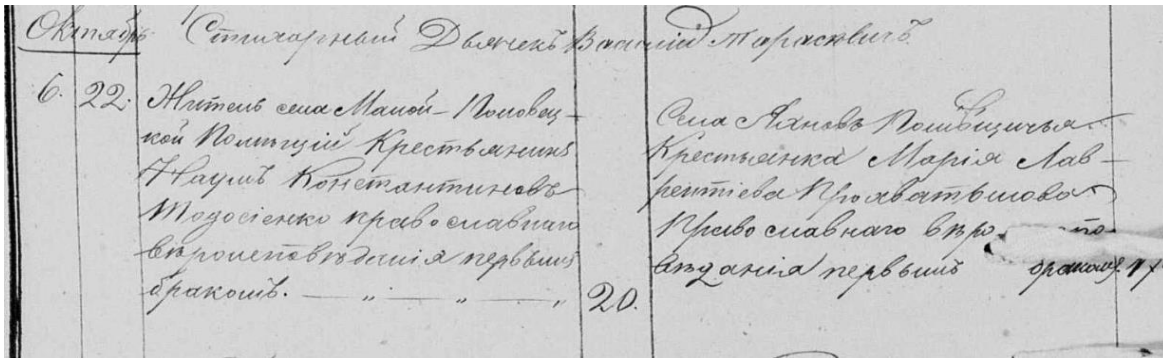
Додатки

Метричний запис про народження М. Н. Тодосієнка (ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 3470, арк. 1188 зв.-1189)

Список жителів с. Яхни, які повернулись у православ'я (КСВ № 10 за 1893 р., с. 125)

Шлюб батьків Мойсея Тодосієнка (ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 3011, арк. 1899 зв.)

По дѣлу о безпорядкахъ въ с. Павловкахъ, Сумского уѣзда, назначенному къ слушанію харьковской судебной палатою съ участіемъ сословныхъ представителей на 28 января въ г. Сумахъ, главнаго обвиняемаго, крестьянина с. Яхны, Васильковского уѣзда, Кіевской губ., Моисея Наумова Тодосієнка, называвшаго себя Моисеемъ, пророкомъ Израіля, защищаетъ приватъ-доцентъ харьковского университета, присяжный повѣренный Л. Я. Тауберъ. Далѣе, пятнадцать человекъ обви-

Газета «Южный край» від 21.01.1902 р., с. 4

— По Павловскому дѣлу, разбиравшемуся харьковской судебной палатой въ Сумахъ, приговорены къ каторгѣ: Тодосієнко и Григорій Павленко къ пятнадцатилѣтней, Авраамъ

Вирок суду Тодосієнку М. у газеті «Южный край» №8 від 17.02.1902 р., с. 2.

По дѣлу о безпорядкахъ въ с. Павловкахъ, Сумского уѣзда, обвиняемыхъ Антона и Петра Кобыльченковыхъ защищаетъ присяжный повѣренный Н. И. Михновскій; по этому же дѣлу защитникомъ выступаетъ также екатеринославскій присяжный повѣренный А. М. Александровъ.

Згадка про участь М. І. Міхновського у процесі у газеті «Южный край» від 27.01.1902р., с. 4

Список використаних джерел:

- [1] Белогорский Н. Кто такой Моисей Тодосієнко, вдохновитель павловских сектантов на буйство и разгром церкви // Миссионерское обозрение. 1901. № 12. С. 870-874.
- [2] Варфоломеев Ю. В. Лидер «московской адвокатуры» Н.К. Муравьев на судебных процессах над «толстовцами» // Интеллигенция и мир. 2004. № 3-4. С. 133-142.
- [3] Гусев Н. Павловцы // Русская мысль. 1907. No 8. с. 16.
- [4] ДАКО, ф. 280, оп. 2, спр. 1373, арк. 365 зв.

- [5] ДАКО, ф. 280, оп. 2, спр. 1376, арк. 710 зв.
- [6] ДАКО, ф. 384, оп. 5, спр. 269, арк. 14 зв. - 15.
- [7] ДАКО, ф. 384, оп. 5, спр. 272-274.
- [8] ДАКО, ф. 384, оп. 5, спр. 273, арк. 18 зв.-19.
- [9] Дєдуш О. В. Штундистська громада села Малополовецького Васильківського повіту Київської губернії за даними перепису 1897 р. // Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи сучасної науки та освіти». Частина 1. Львів, 2019. С. 52-55.
- [10] Київські єпархіальні відомості. 1893. № 10. С. 125.
- [11] Кудінов Д. Конфесійний конфлікт в Сумському повіті наприкінці XIX – на початку XX ст. // Краєзнавство. 2011. № 2. С. 170-181.
- [12] Мазур В. А. Хождение по мукам князя Дмитрия Александровича Хилкова // Известия Уральского государственного университета. 2000. № 15. С. 75-95.
- [13] Правда о павловских крестьянах // Санкт-Петербургские ведомости. 1901. No 281. с. 1124.
- [14] ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 1759, арк. 950.
- [15] ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 3011, арк. 1899 зв.
- [16] ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 3470, арк. 1188 зв.-1189
- [17] ЦДІАК, ф. 127, оп. 1078, спр. 45, арк. 79 зв. – 80.
- [18] ЦДІАК, ф. 127, оп. 688, спр. 1611, арк. 1
- [19] ЦДІАК, ф. 127, оп. 699, спр. 468, 43 арк.
- [20] «Южный край» №8 від 17.02.1902 р., с. 2.
- [21] «Южный край» від 19.02.1902, с. 3
- [22] «Южный край» від 27.01.1902р., с. 4